

187
9
30079
ДР. МИКОЛА АНДРУСЯК

НАВЗА
„УКРАЇНА“
(„Країна“ чи „Окраїна“)

ПРАГА

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО »ПРОБОЄМ«

Библиомелыи И ДМ.

9 II 1942

Александр

06,10

50075

САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА

Число 9.

ДР. МИКОЛА АНДРУСЯК

НАЗВА „УКРАЇНА“

(„Країна“ чи „окраїна“)

761

~~80087~~

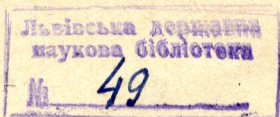
ПРАГА

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО «ПРОБОЄМ»

Львів. Бібліотека

Тираж: 5.000 примірників.

Всі права застерігаються.

Накладом Українського В-ва «Пробоем» в Празі.
Друковано в Українськiм Відділі Друкарні
Я. Андрески вд., Прага XII., вул. Белеградська 10.

В історичній літературі прийнялося те в'яснення назви «Україна», що його подав у 1672 р. польський історик Самійло Грондський. Він у своїй «Історії козацько-польської війни» в'яснює, чому козаки називаються «українськими» (*ukrainscii*), ось так: «Так вони зовуться, бо живуть у тих країнах, що є положені неначе на краю Польського Королівства з огляду на інші держави, як Волощина, яку відмежовує Дністер і Дикі Поля, в сусідстві татарських посіlostей. Бо *margo* по польськи край: звідси Україна, неначе країна положена на границі Королівства». (*Sic dicti ideo, quod degant in iis provinciis, quae sunt sitae, quasi ad marginem Regni Poloniae, respectu aliorum regnorum, utpote Valachiae, quam dislimitat Tyras, et camporum desertorum versus ditiones Tataricas. Margo enim polonice Kraj: inde Ukrajna, quasi provincia ad fines Regni posita.*)¹⁾

Протиставиться такому в'ясненню проф. Сергій Шелухин у своїй книжці «Україна — назва нашої землі з найдавніших часів» (Прага, 1936 [1937]).

¹⁾ S. Grondski: *Historia belli cosacco-polonici*, вид. в Пешті 1789 р., ст. 19, цит. за Др. Б. Барвінським: *Звідки пішло ім'я „Україна“?* Відень, 1916, ст. 3.

Але, хоч як багато матеріалів до назви «Україна» зібрав проф. Шелухин у своїй праці, все таки крім звернення уваги на значіння слова «україна» в Перекопницькій Євангелії з 1556—61 рр.²⁾ не можна в них знайти достаточної аргументації для доведення, що «Україна» — це «країна», а не «окраїна» — пограниччя. Зате цінний матеріал для доведення цієї правди є зібраний російським дослідником Карпатської України проф. д-ром Алексієм Петровом у праці: «Древнѣйшія грамоты по исторіи карпаторусской Церкви и іерархіи 1391—1498 г.»²⁾

Проф. Петров указує на «країни» Карпатської України й карпатських околиць Галичини в XIV—XVII. ст. 9 сіл на південь від Мукачева творили Бережську Країну, згадану вперше в грамоті 1364. р.; є це „*villae valachales, olahales*“, що творили адміністраційну одиницю „*pertinentie Krajna, waywodatus de Krajna*“. До сіл на волоському праві в ужанській окрузі не знайшов він прикладення назви «країна» в джерелах XIV—XVI. ст., хоча в цих джерелах є натяки на поселення по волоському праві. Зате в урбарі ужгородської домінії ґр. Друґетів з 1631 р. знаходиться вислів «країна» як синонім домінії, що її округами завідували «країники». Таксамо в фундаційній грамоті ґр. І. Друґета з 1640 р. для єзуїтської колеґії в Ужгороді згадується „*unghvári Krajna*“. Села цієї країни були поділені на дві частини: „*Oroszság*“ (43 сіл) і „*Magyarság - Tótság*“ (23). Про Гуменянську

²⁾ Стор. 117—121.

²⁾ Прага 1930, ст. 38—46.

Країну подає Петров за Освальдом Бальцером⁴⁾ 2 звістки з 1557—1611 рр. „Sowa krajnik z Niagowa“ і „Krajnik z Uliczu“. В Урбарі з 1648 р. згадується „districtus Крайна in bonis arcis Makovicza“ з 17 українськими селами.

Щодо північного схилу Карпат, то проф. Петров завважує, що там до часу поселень по волоському праві не було ніколи територіяльно-неперерваної області на границі Галичини, що звалася б від свого положення Крайною. Та в міру закладання там сіл по волоському праві в XV—XVI ст. стрічаються: в Сяніцькій королівщині — одна крайна, в Перемиській: Брилинська, Коростенська й Устрицька крайни, в Самбірщині — 2, Стрийська й Дністровська, в маєтностях Кміти (в лиському повіті): Собенська й Вільшаницька. Польський дослідник лемків Роман Райнфус⁵⁾ подає, що давніше лемків з ясельського, коросненського й сяніцького повітів називали їхні земляки з другого боку Карпат на ярмарках у Бардієві й інших західньо-карпато-українських місцевостях »крайняками«. Це прізвище є без сумніву відгомонам існування крайн у цих повітах.

Проф. Петров приймає, що вислови »крайна« та зв'язані з крайною »крайник, воєвода, князь«,

⁴⁾ Regesta zloczyńców grodu Sanockiego, Львів 1891.

⁵⁾ Łemkowie jako grupa socjologiczna, (машинопис), ст. 8, Машинопис розвідки Райнфуса, виконаної з доручення польської „комісії для наукових дослідів східніх земель“ був розісланий у 1937 р. довірочно всім польським заінтересованим у польщенні лемків урядовим чинникам.

хоча слов'янського походження, але були принесені в Карпатську Україну волохами. Волохи запозичили ці вислови від південних слов'ян сербів або болгарів. В сербській мові „країна“ значить: а) »провінція, регіо«, а в дальшому: б) частина держави на границі; в болгарській мові »країна, крайна« таксамо означає: а) область, околицю, а в дальшому: б) окраїну.

В південній Слов'янщині маємо словінську Країну, що її ядро творить китловина між Юлійськими Альпами й Караванками над р. Савою; південно-західня частина Словенії, що в 1918 р. дісталася під італійське панування (Гориція, Градиска і Триєст), зветься Юлійською Країною, між Юлійськими Альпами, Адрійським морем і р. Сочею. Три сербські Країни: в західній Боснії визначають межі Країни ріки Врбас і Уна, в Далматії область від Омиша до Неретви, в східній Сербії в Країна між Моравою, Дунаєм, Тімоком і Балканськими горами. З того видно, що південно-слов'янські Країни це землі з природніми межами, хоч не можна заперечити їх окраїнного положення. Подібно в колишній Польщі в північній області р. Варти була Країна між ріками Нотець, Брда, Камінка й Худа; справді, її новіший дослідник кс. Ігнатій Гешперт⁶⁾ вияснює її назву як простору, положеного на окраїнах польської держави з 1919—39 рр., а як доказ пригадує »таку назву в Альпах« (цебто словінську Країну), та »всім полякам добре відому Україну«. Але, коли назва »Країна« в 1286 р. вперше висту-

⁶⁾ Krajna i Nakło, Накло (1926), стор. 3.

пає в документі, не був названий цією назвою простір словянської окраїнної землі.

У волохів „Craina“ означала тільки область, округу. За Карлом Кадлецом⁷⁾ подає Петров, що в південно-східньому Банаті, на північний захід від Мегадії в Солноцько-Добоцькій окрузі й досі один кут румуни називають „Craina“; так само в XV ст. називалася „Krajina“ східня частина Бихарської округи, була теж „Krajina“ в Гунядській окрузі; знову ж начальник тамошніх волохів звався „krajnik“. Від волохів прийняли й мадяри „Krainá, Krajnaság“. З волоською колонізацією прийшов вислів »крайна« в значінні області, округи в Карпатську Україну й згодом прибрав тут українську форму.

Проф. Петров наводить ще два цитати з початків другої половини XVII ст., а саме згадку в анналах Societatis Jesu provinciae Austriae a. 1653: „Petrus Parthenius . . . gerit titulum episcopi Munkacsiensis, sub quo censentur districtus, quos illi (Rutheni) Krainas vocant, omnino 4, Munkacsiensis, Ungvariensis, Hommonnensis et Makoviczensis“ та згадку в „Brevis informatio“ остригомського архієпископа віденському нунцієві з 1666 р.: „Sunt in regno Hungariae diversi districtus seu, ut illi (Rutheni) nominant, Krainae dominiorum; est enim Krajna Makoviczensis, Krajna Ungvariensis, Krajna Szeredniensis et Krajna Munkacziensis, in quibus Krajnīs omnes incolae sunt Rutheni Graeci ritus“.

⁷⁾ Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uher-
ských, Praha 1916, ст. 246—47, 473.

Д-р Богдан Барвінський⁸⁾ наводить згадку в листі єзуїта Міллея до єзуїта Міткевича з 1662 р. про «україну Мукачівську й інші україни». Рівнож наводить він згадки в польських джерелах початках XVII ст. „starostowie ukrainy węgierskiej“ та „ukraina granic węgierskich“.⁹⁾ Ясний доказ на те, що назва «Україна» повстала з принесеної волохами в карпато-українські землі назви «країна», «крайна» в значінні області, округи. Коли ж візьмемо під увагу, що писарем перекладу Пересопницької Євангелії на українську мову був син протопопа зпід Сянока Михайло Василевич, то маємо вияснення, чому в цьому перекладі вживається слова «україна» в значінні «область, земля, околиця».

Але ж чи українська мова могла завдячувати вислів «україна» тільки принесенні волохами в Карпатську Україну запозиченого від південних слов'ян назви «країна, крайна»? Адже зв'язки між українськими й наддунайськими слов'янами можна ствердити в добі т. зв. антів, відтак у добі київоруської держави. Чи не можна прийняти, що літописна «Україна» повстала також як відповідний до старо-болгарського терміну «крайна», «крайна» староукраїнський вислів? Роля староболгарської мови в старо-руському письменстві відома. Справді назву «Україна» в Київському під 1187 і 1189 рр. та в Галицько-волинському під 1213, 1268 і 1282 (Вкраїниця) рр. літописах можна утотожнювати

⁸⁾ „Діло“ з д. 9. IV. 1939, ч. 81.

⁹⁾ Звідки пішло імя „Україна“? ст. 6.

з «окраїню», але ж не можна виключити тотожного значіння тієї назви з «країною». В кожному випадку значіння літописної «України» відповідає значінню болгарського слова «краина», «країна». В тому ж самому значінні знаходимо означення «україна» і «україни» в північних літописах: IV-ому Новгородському, Воскресенському та I-ому Софійському.¹⁰⁾

В IV. Новгородському літописі згадується під 1481 р. «україна за Окою», знову ж у Воскресенському під 1480 р.: «Україна» за рікою Угрою, під 1512 р. там таки подано: «на україну, на Б'їлевськіє и на Одоевськіє м'їста», під 1513 р.: «україные м'їста», під 1517 р.: «пришедъ на великого князя Україну, около Тулы и Безпуты», «п'їшіє люди україные», під 1518 р.: «на україну на ихъ вотчину на Путивльськіє м'їста», врешті під 1541 р.: «на Рязань, и на Угру, и въ Серпуховъ и по всей українѣ». Всі ці вістки відносяться до території над верхньою Окою, що її північну межу творили ріка Угра й середня Ока, східньо-верхній Дон, західню — верхів'я Десни; південні межі цієї «України» обхоплювали область верхнього Сейму, Донця й Осколу. Цією землею колишніх на півночі вятичів, але незмішаних з фінськими племенами, на півдні ж сіверян, володіли чернігівські Ольговичі. В другій половині XIV ст. князі окремих волостей цієї «України» признали над собою зверхність литовсько-руського князя Ольгерда Гедиміновича; в XV ст. ведуться завзяті війни між литовсько-

¹⁰⁾ Барвінський, як вище.

руською та московською державами, закінчені наприкінці цього століття уступленням Литви з області над верхньою Окою на користь Москви. Самі ж князі Ольговичі з волостей цієї «України» тяготіли до литовсько-руської держави, а не до Московщини, й тимто можна пояснити прикладення спеціальної назви до їх волостей, не прикладеної в тому часі до земель корінної Московщини.

Крім цих вісток про «Україну» над верхньою Окою згадується ще в I-ому Софійському Літописі під 1271 р.: «україна Псковска», «взяша съ україны нѣколико Псковскихъ сельъ». Псков був у 1348 ---1478 рр. незалежною республікою в союзі з Великим Новгородом. Після ж упадку його самостійности Псков ще до 1509 р., користаючи з литовсько-московських воєн, зберігав самоуправу, якої його позбавив московський князь Василь III. Іванович в 1510 р. Тимто й прикладення назви «україна» на означення псковської землі не впливало з пізнішої її пограничної ролі в московській державі. Подібно як до волостей Ольговичів над верхньою Окою, так само й до псковської прикладається назва «україна» ще в початках московського володіння в першій половині XVI ст. У Воскресенському Літописі під 1518 р. читаємо: «на великого князя україну, во Псковскому пригородку къ Опочкѣ». Згодом окраїнне положення волостей над верхньою Окою та над Великою (псковською) у московській державі вплинуло не те, що прикладуване до них в першій половині XVI ст. означення «україна» прийняло в московській мові виключно значіння «окраїни».

Ще маємо одну згадку у Воскресенському Літописі під 1532 р., а саме: «великому князю Василю і его сину князю Ивану і ихъ украинамъ лиха некоторого не чинити». В цьому тексті «україни» означають тільки виключно землі.

Коли ж ми перейдемо раніші літописні назви «Україна» у віднесенні до українських земель: «О нем же Украина много постана» з 1187 р., про приїзд князя Ростислава Берладничича «во Украинѣ Галичькой» в 1189 р., про те, що князь Данило «прия Берестий, и Угровескъ, и Верещинъ, и Столпъе, Комовъ, и всю Украину» в 1213 р., згадку про «ляхове украинянѣ» на люблинсько-холмському пограниччі з 1268 р., чи врешті про «село на Вѣкраиници именовъ Воинъ», то крім пограничного положення земель так названих, кидається увічі також і можливість їх обмеження ріками. Проте вирішити їх значення чи то в користь «країни», чи «окраїни» не можемо. Хоч перша згадка про оплакування Україною смерті переяславського князя Володимира Глібовича в 1187 р. схожа з народніми піснями про журбу-сум України, чи то з приводу витопання татарськими кіньми її маленьких дітей, чи то в думі про смерть гетьмана Свірговського в 1574 р., чи то в пісні про червону калину, що її відносять до подій 1648 р.¹¹⁾ З народньої словесності виходить, що наш нарід уживав назви «Україна» тільки в значінні «землі, країни».

Серед оповіщених Катериною Грушевською

¹¹⁾ Барвінський, як вище, ст. 5.

старих народніх дум¹²⁾) є дума про сокола, що покинув »свою україну« та полетів у »чужу україну« поживи шукати. В часі його неприсутности зістрілили стрільці-булахівці, що займалися промислом і ходили до Царгороду, його соколя. Назва »булахівців« велить нам догадуватися, що ця дума повстала в часі, коли наш нарід не звав ще степових смільчаків козаками; »булахівці« без сумніву переверчена назва літописних »болохівців« — татарських людей. В козацькій думі про Івана Коновченка-Вдовиченка, що поляг у козацькому поході на ворогів, маємо пояснення, чим була Україна в народньому розумінні. Назустріч вертаючим з походу козакам виходить його мати й питається про свого сина. Один козак відповідає їй, що її син на Україні оженився і взяв він собі жінку багату. Мати втішається цією вісткою, а тоді козак вияснює їй, хто це та його жінка — багата Україна. »Ти мати, не знаєш, — говорить він, — що Україна це земля, наша мати, вічно багата, вона горда, бо цареві й королеві голови не клонить та панщини не робить«. Отже, в народньому розумінні Україна — це вільна земля. Таке значіння назви »Україна« поширилося серед усього нашого народу в дові розцвіту козацтва. У своїх піснях і думах виявляв наш поневолений Польщею народ свою тугу за Україною, за тією вільною землею, що видавалася йому, як виходить з деяких пісень і дум, нераз далекою, недосяжною.

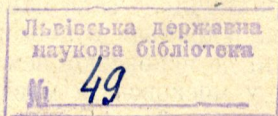
¹²⁾ 2-ий том „Українських Народних Дум“, виданих Комісією Історичної Пісенности при Історичній Секції Української Академії Наук у Києві.

Не наш нарід присвоїв собі назву «Україна» від означення польським урядом тією назвою київського воєводства, тільки навпаки, поляки прийняли цю назву від нашого народу, що означував так землю з козацькими вольностями. В польських джерелах виступає назва «Україна» у віднесенні до Київщини щойно наприкінці XVI ст.¹³⁾ коли вже козацькі походи на татарів і турків зробили їх ім'я та їхню батьківщину відомими і в західній Європі. І ніхто тоді не пробував пояснювати назву «України» як окраїни польської держави; щойно майже в століття пізніше пояснив так цю назву Грондський. Таке вияснення назви «Україна» прийнялося в поляків, так само, як і в москалів, тому що для одних і других Придніпрянина була окраїнною областю.

Тимчасом назва «Україна» в українській мові мал первісно таке саме значіння, як «край», болгарська «краина, кра́на» та сербська «країна», цебто означала «землю, область», а в дальшому «окраїну, погряниччя». Таке саме значіння мало слово «украина, украйна» в новгородських літописах у віднесенні до псковської землі і волостей над Окою; згодом у московській мові прибрало воно значіння тільки «окраїни». Зате в українській мові слово «Україна» прибрало значіння тільки землі, «країни, області», як виходить із старої народньої думи про сокола, ще перед появою назви «козак»

¹³⁾ D. Doroženko: Die Namen »Ruś«, »Rußland« und »Ukraine« in ihrer historischer und gegenwärtigen Bedeutung, Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin, Bd III, ст. 11.

у віднесенні до українських степових сміливців. Цю назву переняли від українського народу поляки на означення спершу київського воєвідства, в якому проживали козаки, згодом також для брацлавського й чернігівського. Тому, що ці воєвідства були окраїнними для колишньої польської річчипосполитої, польський історик Самійло Грондський у другій половині XVII ст., цілком не дошукуючись значіння тієї назви в давніших часах і серед українського народу, вивів її від „U kraju“. Це вияснення Грондського й досі покутує майже у всій дотепершній історичній літературі.

Книжки **Д-ра М. Андрусяка**, що вийшли у В-ві
«Пробоем» в Празі:

1. **Історія України** (в друку).
2. **Назва «Україна»** («Країна» чи «окраїна»),
стор. 16, ціна 0.30 РМ.
3. **Етапи в розвитку Української Нації**, стор.
16, ціна 0.30 РМ.
4. **Генеза й характер галицького москвофільства
в 19—20 стол.**, стор. 24, ціна 0.40 РМ.

◎ Замовлення просимо слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-65, p. schr. 3

0,42
(1986)

РА

49

Перед
читайте,
поширюте
видання
Українського
Видавництва
„ПРОБОЄМ“

- I. Тижневик: Український націоналістичний часопис „Наступ“. Річна передплата 12.— RM.
 - II. Двотижневик: Самоосвітня Бібліотека: Самоучник німецької мови — Софії Будко. Передплата на 10 зшитків 4.— RM.
 - III. Місячник: Український журнал культури „Пробовм“. Передплата річно 12.— RM.
 - IV. Квартальник: Книгозбірня „Пробовм“, в якій виходять найкращі твори наших письменників.
 - V. Видання: „Народня Бібліотека Наступу“, в якій виходять популярні книжки на різні теми.
 - VI. Випуски: Бібліотека „Відвага“ для дітей і юнацтва.
 - VII. Бібліотека „Діточий Світ“.
 - VIII. Випуски: різні листівки, гасла, тощо.
- Точніші інформації на стор. „Наступу“ й „Пробовм“.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV.-65, p. schr. 3.